

NÉZŐPONTVÁLTÁS

Kilátó a tájban

TÉZISFÜZET

Beke András

Témavezető: Balázs Mihály DLA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Doktori értekezés, 2025

ABSZTRAKT

Miért építünk kilátókat?

Sokunk számára triviális dolog a kirándulás. Megmászunk egy hegyet és a csúcson álló kilátóba felmenve megnézzük a tájat. Ugyanakkor kilátó építése egy nehezen megközelíthető hegytetőre egyáltalán nem magától értetődő dolog. Hiszen hajlékot nem ad, hétköznapi tevékenységekre alkalmas teret nem hoz létre; csupán annyi haszna van, hogy ki lehet nézni a tájra.

Mi olyan érdekes a tájban, hogy nézésére mi, emberek ilyen nagy mennyiségű energiát mozgósítunk? Mit jelent a táj és mi a viszonya a természet fogalmával? A táj szemlélésének vágya emberi mivoltunkból fakad, vagy történetileg kialakult kulturális konstrukció eredménye? Miért építünk funkciótlan szerkezeteket amelyekből gyakorta konkrét látványosság nem látható; csupán a táj? Mit nevezhetünk kilátónak? Hogyan alakult ki az épülettípus és mi jellemzi a kortárs kilátóépítészetet? Miért építünk kilátókat?

Dolgozatom ezekre a kérdésekre fókuszál. Előbb a nézőpontváltás ősi építményeinek történetét, a táj fogalmának kialakulását és annak építészeti következményeit mutatom be. Ezek után pedig a kilátó, mint épülettípus történetét és jelenét foglalom össze, nemzetközi és magyarországi példákkal.

Kettősség

Hipotézisem szerint a kilátók helyzete kettős.

Egyrészt az ember természet feletti uralmát hirdetik. A természetet, mint alakítható anyagot és energiát hasznosítják, és ilyen minőségükben egyes régiók turisztikai életének katalizátorai, építészeti, szerkezeti, technológiai kísérletek és a játékoság terepei. A kíváncsiság szobrai.

Másrészt a természet uralmát is képviselik az ember felett. Céljuk ugyanis a nézőpont megváltoztatása a táj szemlélése érdekében. A létrehozott látványban pedig az ember a természet megmászhatatlanságával, felfoghatatlanságával szembesülhet. Ebből a szempontból melankóliát hordozó, funkció nélküli jelek, ahol a létező dolgok állandósága és múlandósága egyazon időben tapasztalható meg; olyan ember által épített szerkezetek, amelyek a természet törvényeinek embertől független, minden értelmezhető cél nélküli létezését jelenítik meg.

E duális alaphelyzet miatt a kilátóra elsősorban az ember és a természet közti komplex viszony materializálódásaként tekintek.

A téma jelentősége

A kilátókhoz az általános építészeti projektekhez képest jóval kevesebb elvárás kapcsolódik, hiszen például épületgépészeti, energetikai, hanggátlási (stb.) igény velük szemben nem merül fel. Léptékük és beruházási költségük jellemzően kicsi, ezért gyorsabb reagálásra képesek az építészet nagyobb léptékű képződményeinél.

Mindemellett magukba sűrítik az építészeiről való gondolkodás fontos témáit, például: (tartó)szerkezeti, téralkotási, formaképzési, kivitelezéstechnológiai innováció, funkcionalitás, biztonságérzet, rejtőzködés, magamutogatás, őszinteség, elhelyezés, környezeti terhelés, szépség, szabadság, melankólia, atmoszféra, elmúlás, időtállóság, presztízs, jelszerűség, újrahasznosítás, épített táj, közösség, közügy.

Mindezek miatt az építészeti kísérletezés szabad terepeként az innováció, a korszellem, a soron következő paradigmaváltások és az ember-természet viszony változásának (előre) jelzői tudnak lenni.

ABSTRACT

Why do we build lookout towers?

For many of us, hiking is a trivial form of activity. We climb a mountain and go up to the lookout tower at the top to see the landscape. However, building a lookout tower on a difficult-to-reach mountaintop is not something that comes naturally. After all, it does not provide shelter or create a space suitable for everyday activities; its only benefit is that you can look out over the landscape.

What is so interesting about the landscape that we, humans, mobilize such a large amount of energy to look at it? What does landscape mean and what is its relationship to the concept of nature? Does the desire to contemplate the landscape stem from our human nature, or is it the result of a historically developed cultural construction? Why do we build dysfunctional structures from which no real spectacle is seen; only the landscape? What can we call a lookout tower? How did this building type develop and what characterizes contemporary lookout tower architecture? Why do we build lookout towers?

My thesis focuses on these questions. First, I present the history of ancient buildings of perspective change, the development of the concept of landscape and its architectural consequences. Afterwards I summarize the history and present of the lookout tower as a building type, with international and Hungarian examples.

Duality

According to my hypothesis, the situation of lookout towers is dual. On the one hand, they proclaim man's reign over nature. They utilize nature as energy and malleable material. In this capacity

they are catalysts for the tourism of certain regions, in addition to being architectural, structural, technological experiments and fields of playfulness. They are models of curiosity.

On the other hand, they also represent nature's domination over man. Their goal is to change the perspective in order to contemplate the landscape. In this created view, man can confront the unchangeability and incomprehensibility of nature. From this perspective, lookout towers are melancholic, functionless signs, where the permanence and transience of existing can be experienced at the same time. They become man-made structures that display the laws of nature without any interpretable purpose, independent of their builder, the man.

This duality represents the main topic of the thesis, how lookout towers materialize the complex relationship between man and nature.

Significance of the study

Compared to general architectural projects, there are far fewer expectations associated with lookout towers, as there is no need for building engineering, energy, sound insulation (etc.) for them. Their scale and investment costs are typically small, so they are able to react faster than larger-scale architectural formations. In addition, they encapsulate important architectural and engineering topics, such as: structural and spatial design, form, construction technology, functionality, sense of security, hiding, exhibitionism, honesty, placement, environmental impact, beauty, freedom, melancholy, atmosphere, amortization, durability, prestige, symbolism, reuse, built landscape, community, public affairs.

For the above reasons, and for being a free field of architectural experimentation, lookout towers can be indicators of innovation and zeitgeist, predicting upcoming paradigm shifts and changes in the relationship between man and nature.

TÉZISEK

1. TÉZIS

Az újkor hajnalán a természet fogalma kétféle értelmezést kapott. Egyrészt használható anyag és energia, mely aktív viszonyokban materializálódik. Másrészt emberi szándékainkkal és felfogóképességünkkel szembeni ellenállás, amelynek metaforája a táj. A földfelszínen egy tekintet alá eső természeti képződmények sajátos egységgé történő összefogásakor jön létre táj, amelyben a szemlélő a természet ellenállásával, saját létének egzisztenciális kérdéseivel találkozhat.

2. TÉZIS

A tájépitmény az újkor elején kialakult építménytípus, amely semmi másra nem alkalmas, csak arra, hogy helyet teremtsen a táj szemlélésére és jelenlétével alakítsa a tájat. A természet kettősségének metszetében áll, mert létrehozása a természet anyagainak megmunkálásával jár, ugyanakkor célja a természet ellenállásával való találkozás lehetőségének megteremtése. E kettősség miatt az ó- és középkor magas építményeinek fő jellemzőjét – a földi és az égi kommunikáció egyazon épületben történő megteremtését – is magán viseli.

3. TÉZIS

Az első kilátók a follyk közül kerültek ki, később pedig a romantika korában a tájfestés szerepe mellett a kirándulások célpontját és a táj szemrevételezésének helyét is adták. A romantika elvagyódó, esztétizáló attitűdjével épített kilátók jellemzően a történeti stílusok utánzását, középkori várkastélyok anyag- és formakészletét alkalmazták.

4. TÉZIS

A világiállítások a kilátóépítészeti új irányát teremtették meg azzal, hogy a toronyokat a fejlődésbe vetett hit szolgálatába állították. A XIX. század második felétől épült kilátók egy része ezért bár továbbviszi a follyk legfontosabb tulajdonságait, a tájalakítás és a táj szemlélésére alkalmas hely megteremtésének feladatát, ugyanakkor kiegészül a technológiai fejlődés, a kísérletezés és az újdonság bemutatásának attitűdjével. Innen ered a kortárs kilátók játékosága, szerkezeti, technológiai bravúrra törekvése és indikátor szerepe.

5. TÉZIS

A nemzetközi kortárs kilátóépítészeti két fő kategóriája a tájalakító, és a helyteremtő kilátó. Ezen kívül vannak olyan tájépitmények, amelyek bár nem kilátók, a kortárs tájértelmezés szempontjából fontosak.

6. TÉZIS

A magyarországi kilátók története a századfordulón kezdődik és a két világháború, valamint a rendszerváltás időszakai tagolják. A századfordulón turista szervezetek által emelt középkori megfigyelőtoronyokat és várkastélyokat idéző szerkezeteket, a két világháború között stílusban tervezést és a korai modern útkezelést, az ötvenes évektől pedig idővel kilátóvá alakuló távközlési-katonai toronyépítéseket láthatunk az egyedi példák mellett.

7. TÉZIS

A magyarországi kilátókészlet típus-, multiplikált- és egyedi kilátók csoportjaira osztható, ez utóbbi a klasszikus egyedi és a metamorf egyedi alcsoportokból áll.

THESES

1ST THESIS

At the dawn of the modern era, the concept of nature received two interpretations. On one hand, it is considered as substance and energy, which materializes in active relationships. On the other hand, it represents resistance to human intentions and perception, symbolized by the landscape. A landscape is created when natural formations on the earth's surface are brought together into a unique whole, in which the observer encounters the resistance of nature and the existential questions of their own being.

2ND THESIS

The landscape structure is a type of construction, emerged at the beginning of the modern era, that serves no other purpose than to create a space for the contemplation of the landscape and to shape the landscape with its presence. It stands at the intersection of nature's duality because it involves the processing of nature's materials, while its purpose is to encounter nature's resistance. Because of this duality, it also bears the main characteristic of the high structures of the ancient and medieval periods – the creation of communication between earth and heaven within the same building.

3RD THESIS

The first lookout towers emerged from follies, and later, during the Romantic era, they became destinations for excursions as well as places for observing and pausing the landscape. The Romantic era, with its longing and aestheticizing attitude, built lookout towers that typically imitated historical styles and used the materials and forms of medieval castles.

4TH THESIS

World exhibitions established a new direction for lookout tower architecture by putting towers within the service of development. From the second half of the 19th century, some of the lookout towers, while continuing the most important characteristics of follies – the creation of landscape design and places for landscape observation – were also infused with technological development, experimentation, and showcasing novelty. This is where the playfulness, structural and technological performance of contemporary lookout towers originate from, creating their role as indicators.

5TH THESIS

Contemporary international lookout towers can be categorized into two main groups: landscape-shaping and place-creating structures. Additionally, there are landscape structures that, while not being lookout towers, are still important in terms of contemporary landscape interpretation.

6TH THESIS

The history of viewing platforms in Hungary begins at the turn of the century and is divided into periods marked by the two world wars and the transition to democracy. At the turn of the century, medieval observation towers and structures reminiscent of castles were built by tourist organizations, while between the two world wars, there were both style-driven designs and early modern explorations. From the 1950s onwards, telecommunication and military towers gradually transformed into lookout towers, alongside unique examples.

7TH THESIS

The collection of viewing platforms in Hungary can be categorized into groups of types, multiplied, and unique lookout towers, with the latter consisting of classic unique and metamorphic unique subgroups.